

MÓRO CZ ZSOLT

Magyarföld

Jegyzetek útközben

ÍNSÉG ÉS BÓSÉG

Ködös, kemence mellett marasztaló reggelen vágunk neki az Őrségnek. Kemencében lobogó tüzet – míg fel nem újította az 1922-ben rakott építményt a kályhás – sosem láttam. A kemence valójában a tűzhelyet, a két „redlit” (sütőt), a vízmelegítőt, a tornyot – a tűzhely platnija fölött emelkedő, cserépkályhaként működő csempés részt –, valamint a kisebb lakótelepi szoba méretű kemencét foglalja magában. Egyetlen befűtéssel lehet rajta főzni, sütni, vizet melegíteni, valamint a konyhát fűteni. Rendkívül ötletes, olcsó mechanizmus, a természetes tűz varázsáról, a lángnyelvek között pattogó fa hangjáról – amely havas, téli napokon bevilágítja-beduruzsolja a helyiséget – nem is beszélve. A magyarok takarékos vagy mászó kéményes tűzhelynek nevezik. Szalafőn, a Pityerszeren levő tájmúzeumban csaknem ugyanilyen áll a konyhában. A miénket a ház hajdani, hienc (bajor dialektust beszélő német) tulajdonosai rakatták, akiket a második világháború után a szocialista humanizmus kipenderített az országból. A kollektív megtorlást, mint ismeretes, kitelepítésnek, másutt, például a felvidéki magyarság esetében, lakosságcsereinek aposztrofálták. A kályhacsempén ott az évszám, a kályhás, a „hoferei” neve, végül kis koszorúban a tulajdonos F. J. (Franz Jost) monogramja. A hiencenek keserves lehetett elhagyni a szülőföldet, időnként, mikor már teheték, vissza-visszajártak Nyugat-Németországból. Leszármazottaik is jöttek, megnézni, hol született a „Fránci”. A paraszt a középkortól kezdve a legutóbbi időkig nem a haza elvont fogalmához ragaszkodott, hanem a megélhetést biztosító erdőhöz, fölhez. A nemzet a Magyar Királyság területén élő népeket jelentette – különböző foglalkozásbeli, etnikai kiváltságokkal, saját törvényekkel –, nem a modern értelemben vett kisebbségeket. Történések szerint a XIII. századig ismeretlen, hogy a hazájáért, nemzetéért áldozta volna bárki az életét, bár a fidelitas, a hűség a kor kulcsfogalma volt. A rend kedvéért azért hozzáteszem: a király bizonyos fokig mindkettőt megtestesítette személyében.

A házat feleségem nagyapja vásárolta meg a kerttel, a „földdel”, az erdőrészsel együtt, ahonnan az illetményfa jár évente, amelynek vágási helyét, akárcsak a középkorban, máig sorshúzással jelölik ki. Feleségem részt vett néhány ilyen fahúzáson, közbirtokossági közgyűlésen. Mikor megkérdeztem, milyen volt, ennyit mondott: akár egy Jirzi Menzel vagy Miloš Forman film a hetvenes-nyolcvanas évekből. Kevesebb könnyes-bús humorral, több szomorúsággal, még több szatírába kívánczó értelmetlenséggel.

A miénkhez hasonló sütő-főző alkalmasítást valaha szinte minden itteni portán használtak, de mára, azt hiszem, csupán néhány maradt belőle a faluban. Sokan lebontották mint a múlt anakronisztikus, bántó jelképét. Többnyire sparheltekre, teatűzhelyre cserélték; majd olajra, végül gázfűtésre tértek át. Mikor mit ajánlott a központi propaganda. Általában a kényelmes, tiszta, olcsó energia ígéretével kezdték, aminek árát a szolgáltató azután kénye-kedve szerint emelhetette. A szocializmusban ugyanúgy,

akár a kapitalizmusban. Hasonlóképpen járt a parasztság a műtrágyával, a különböző tápokkal, a tejjel, hússal, tulajdonképpen az önellátással. Mindent, amit egykor maguk állítottak elő természetes módon – „bio” minőségben –, azt később drága pénzen vásárolták meg a haladás kézzelfogható bizonyítékaként. Ma már üzletben kapható – különféle „kiszerelesben” – példának okáért állati trágya. Ha falusi gyökerű apám ezt megéri, miszerint – vulgárisan szólva – tehénszart árulnak a boltban, valószínűleg azonnal megüti a lapos guta. Összegezve a lényegét: a parasztságot a modernizáció útjára terelték. Ennek pozitív hozadékeként több idejük lett – szappanopera nézésére –, miközben sokukat megszabadították nemcsak a fizikai munkának, a jövő tervezésének, a gondolkodásnak, de észrevétlenül életük értelmének terhéértől is. A falu, a vidék elveszítette tradícióit: gazdasági, építészeti, művészeti, szellemi, megkockáztatom: emberi hagyományait. Belülről, önmaga szokásai által irányított közösségből atomjaira hullott egyedek laza halmazává vált. Előbb a direkt politikai agitáció, majd annak kifinomultabb változata, a médiamágia virtuális közege vette körül, amelynek legkevésbé a valódi kultúrához van köze. Ha valaki képes végignézni egy-egy falunap programját – a huszadrangú hahnizóktól, a filmvászonról, illetve a képernyőről ellesett idétlenségekig –, az tudja, miről beszélek.

A mi falusi rokonainknál nem volt kemence, bár meglehet, csak én nem láttam. Úgy jártunk ugyanis hozzájuk, mint az antropológusok az egzotikus népekhez egy-egy nevezetes törzsi esemény alkalmával, jóllehet kevésbé kíváncsian. A bőségre, a gazdagon rakott asztalokra, a lenyűgöző ételkínálatra ellenben jól emlékszem. Ha az eleség mennyisége jelenti azokban az években számunkra a jólétet, akkor vidéki rokonainkat – városiak lévén a falusi atyafiakat neveztük vidékieknek – jólétben élőknek tartottuk volna. Jeles napokon fűszeres kolbászok, majoránnás hurkák, tepertő, pirított máj, nehéz pörkölt, mákos és diós bejgli, hájas tészta, megszentelt sonka, fonott kalács, frissen reszelt, könnyfacsaró torma, apró sütemények, karcos falusi borok kerültek terítékre. Lakodalmakon, halotti torokon különösen kitétek magukért, bőséges lakomával tisztelve meg élőket és holtakat. A bőséghez az étkezés terén nem fért kétség a hatvanas évektől a közelmúltig. Mi viszont nem ezen át mértük az életszínvonalat, hanem azon keresztül, milyen tévé-, rádiókészülékük van, építettek-e fürdőszobát, miféle dezodorokat használnak – ismerik-e egyáltalán (!) a Fa sprayt meg az Atlantic szappant –, vannak-e márkás ruháik. Főképp pedig mi az iskolai végzettségük. Így sokáig megőrizhettük kellemes látszafölényünket. Anyám falusi rokonlátogatások előtt időnként szólt: figyeljem meg, miként viselkednek a tanulatlan emberek a tanultakkal, azaz velünk szemben. Mielőtt saját családomon tovább köszörülném a nyelvemet, megjegyzem, az érem másik oldala sem fényesebb. Számos olyan embert ismerek, aki miután faluról városba költözött, bizonyos fokig felsőbbrendűnek, kulturáltabbnak, intelligensebbnek érezte magát. Mindössze azért, mert öt-hat kilométerrel arrébb került. A középkori mondás, miszerint a városi levegő szabadabbá tesz, számára ekként módosult: a városi levegő intelligenssé tesz.

A tanyasi, a falusi, a városi, a megyeszékhelyen, illetve a fővárosban levő iskolák a köztudatban a szellemi hierarchia egy-egy minőségi stációját képviselték. Magyarországon az a masszív – részben jogos – tévképzet tartja magát, hogy minél kisebb valami, annál kevésbé reprezentálja az elvárt színvonalat. Erről az „elvártról” ritkán él tiszta kép a szülőknél, az elvárásaik azonban nagyjából így foglalhatók össze: olyan iskola legyen, amelyet elvégezve a gyerekek boldogul, ha munkába áll, ha tovább akar tanulni. A gyerekek persze manapság szinte bizonyosan „boldogul” míg iskolapadban ül, továbbtanulhat

a mai demokratikus – értsd: minőségellenes – iskolarendszerben, mivel az oktatási intézményeket a fejkvóta jobban motiválja, mint a nívóra való törekvés. Az osztatlan iskolákat senki sem sírja vissza. Annak ellenére azonban, hogy nem ismerte sem a tehetség-gondozást, sem a felzárkóztatást, valószínűleg megbízhatóbb tudást adott – mégpedig alig észrevehető metodikája okán –, mint a későbbi, a fejlődés magasabb szintjén álló osztott tagozatú intézmények. (Andrásfalvy Bertalan szerint a lemaradó gyerek „visszahallgathattott” az előző évfolyamba, míg a tehetséges már az előtte járók tananyagát kóstolgatta.) Nem állnak rendelkezésemre statisztikák, tisztában vagyok vele, hogy számos tényező befolyásolja a sikert vagy sikertelenséget. Ezért mindössze egy példát villantok fel. Feleségem alsó tagozaton összevont osztályú, falusi iskolába járt. Korosztályából, az egy évfolyamon tanuló kilenc gyermekből, ennek ellenére hárman szereztek diplomát. Többen, mint utána egy-egy teljes tagozatból.

A kisiskolák megszűnésével, első pillantásra úgy tűnik, a magyar falu elveszítette értelmisége jelentős részét. A látszat azonban csal. Ennek az értelmiségi rétegnek a mai sikercentrikus világban, ahol a presztízst a bármi áron megszerzett pénz jelenti, elenyészett a tekintélye. Hozzáteszem: önhibáján kívül. Akármelyik valóságshow-szereplő, Hummeren járó mega-tahó, ilyen-olyan módon megtollasodott „bizniszmen” előkelőbb helyen áll a ranglistán náluk. Úgy tűnik időnként, hogy az Ortega y Gasset által leírt tömegek kései, kelet-európai lázadása következett be, amikor mr. Átlagalatti – a szavazati demokrácia favoritja – végre realizálhatja selejtes igényeit. Nívóját, helyesebben nívótlanságát kultúraellenes kiáltványban ugyan nem teszi közzé, de ösztönösen tudja, létszámánál fogva előbb-utóbb elfogadott világnézetté lesz a bugrisság. Kevés lehangolóbb látvány van a mai Tiborcoknál, akik melegítőben, zakóban, feliratos pólóban, félreca-pott baseballsapkában, gumicsizmában lődörögnek. Ezen az úton haladunk, kultúrának nevezve a kulturálatlanságot. A kultúra szellemi haza, a hagyomány elvesztése: spirituális hontalanság. A magyarság jó ideje száműzetésben él, tradícióján kívül. A mai online világban a hit, a hagyomány, a valódi közösség létfontosságú, mert nélkülük az egyén, a személyiség szétszóródik a virtuális térben. Ez azonban már nem a magyar falu, hanem a globális világ gondja.

Visszakanyarodva gyerekkori rokonlátogatásainkhoz, az élelembőséget természetesnek, noha kissé irritálónak tekintettük. A dolgot a „na, igen, falun jól élnek”, „megterem nekik minden a kertben”, „ja, ha disznót hizlálnak, akkor könnyű, mi meg állhatunk sorban reggel a hentesnél” féle családi szentenciákkal intéztük el. Érdekes módon, arról nem esett szó, hogy miként teremtik elő falun ezt a viszonylagos bőséget, mennyi munka, miféle hagyományos tudás áll mögötte. Öntudatlanul abba a hibába estünk, amibe már a középkor nyugati krónikásai, akiket meglepett a Magyar Királyság területén tapasztalható, már-már bűnösnek érzett bőség. Talán kevésbé ismeretes, noha igaz: nincs olyan középkori történetíró, aki hazánkba érkezve, azon átutazva ne döbbsen volna meg a jólét számára nyugtalanító, ismeretlen fokán. Azon, hogy Magyarországon, Nyugat-Európával szemben, szinte ismeretlen az ínség. (Rövid etimológiai kitérő: Árpád-kor kezdetén *bőnek* nevezték a nemzetségfőket, valamint katonai kíséretüket [a gazdag réteget], míg *ínnek* a szegény köznépbelit, *übegynek* a rabszolgát. A bőség és az ínség jelentés-tartalma azután a ma használt értelemben változott.) Mindössze ízelítőül tehát néhány középkori tudósítás. Dzsajháni a IX. század közepe táján azt írta: a magyarok országa bővelkedik fában és vizekben, talaja *nedves* (erre még visszatérek), sok a szántóföldjük.

A francia Guibert apát, Szent László király kortársa megbecsülhetetlen számú, torony-magasságú búzaasztagokról, töménytelen nyájról, temérdek gulyáról, a lovak végtelen sokaságáról számol be. Magyarország a középkorban energia-nagyhatalom volt, ugyanis az emberi munka zömét állati erővel lehetett kiváltani. (Energiahordozóként a gabona működtette.) Soha egyetlen korabeli ország sem közelítette meg a magyar állatállomány nagyságát. A magyar technikai ismeretek pedig alkalmanként jóval felülmúlták az európaiat. A szekérhúzó lovak szügyhámja például máig korszerűbb, azaz gazdaságosabb, könnyebb, nagyobb erő kifejtést tesz lehetővé az állat számára, mint európai társaiknak az ottani fogatolás. Az arab Idriszi 1154 körül Bács város környékén járva ekként ír tapasztalatairól: vannak megművelt földjeik, népes vidékeik, a náluk termő gabonának nagy sokasága miatt az árak mindenütt alacsonyak. Eszerint ismét a bőség. Fügedi Erik következőképpen összegzi a lényegét: a keresztes hadjáratok után – az itt megfordult szemtanúk beszámolóit követően – Magyarországot mesés gazdagságú országnak tartották, mégpedig joggal. Hazánk a nyugat-európai lovagság bevándorlásának *célpontja* lett. Magyarország mint a középkori, nyugat-európai migráció célországa. A mából visszatekintve kissé meglepő. Hasonlóképpen vélekedik minderről Makkai László: a kora középkori források valóságos Kánaánról beszélnek – írja. Az országimázssal, tájainkkal, folyóinkkal, mezőinkkel, kertjeinkkel sem lehettek különösebb gondok. A XII. század első felében élt Freisingi Ottó püspök egyenesen Istent kárhoztatta, hogy a magyaroknak adta ezt a gyönyörűséges országot. Végezetül álljon itt egy névtelen francia dominikánus feljegyzése, aki legelőkből, kenyérből – tehát gabonaföldekből –, húsban, aranyban, ezüstben, borban bővelkedő földről beszél, majd hozzá teszi: Magyarország halakban minden szomszédjánál gazdagabb.

A halak sokasága az árapasztó vápánál – Szentgotthárd felé félúton – meg a Lapinca parton, Burgenlandban mindig beúszik tudatomba.

VÁPA ÉS FOK

Tehát a halak, ha elérjük a vápa fölött átvezető hidat. Előtte azonban, kikanyarodva a faluból, hosszan állunk az útkereszteződésben. A nap vörös pupillája a hályogos köd mögött hunyorog. Az elhúzó színes autók látványa visz némi változatosságot a depressziós táj szürkeségébe. Könnyű azonosítani őket. Az új típusok osztrákok, a régebbiek, a kissé már kopottak, rekedt hangúak általában magyarok. Az összkép kísértetiesen emlékeztet a rendszerváltozás előttire, mintha ismét húsz-harminc év távolságra kerültünk volna az immár nem létező szocializmusból a létező kapitalista életszínvonal felé igyekezve, mintha nem múltak volna el azok a bizonyos rendszerváltó évek. Pedig elmúltak, de az a húsz-harminc év századok óta hiányzik, hogy beérjük a Nyugatot, vagy elvergődjünk legalább áhított pereméig. Ebből a húsz évből azonban, hála az önkizsákmányolásnak – amellyel ez a szerencsétlen, foggal-körömmel küzdő nép valamiképp fenntartja magát –, általában harminc-negyven esztendő lesz. Egy alkalommal, nem megrázóan, de mindenképp elgondolkodtatóan szembesültem mindezzel. Félig osztrák, félig magyar ismerősünk áthozta hozzánk Ausztriából édesanyját. Az éltes osztrák nő megközelítőleg annyi idősnak látszott, mint az anyósom. Beszélgetés közben kiderült, nem így a dolog. Az anyós ugyanis tíz-tizenöt évvel idősebbnek tűnt valódi koránál, míg az osztrák asz-

szony tíz-tizenöt évvel fiatalabbnak. Az okokat kutatva, a hazai viszonyokkal tisztában lévő (állatorvosként itt praktizáló) ismerősünk széttárta karját: igaz, ugyanazt a paraszti munkát végzik, szántanak, vetnek, aratnak, betakarítanak, disznót hizlalnak, háztartást vezetnek, mosnak, főznek, rendben tartják portájukat, de gépesítve vannak. Ők a gépeket nyüvik el. Mára már azokat sem. Mindent optimalizálnak.

Mezőgazdaságunk fejlettsége az Árpád-korban valószínűleg sok mindenben meghaladta a nyugati szintet. Vettünk át természetesen különféle találmányokat, szisztémákat a Nyugattól, de úgy tűnik, voltak magas szintű technológiáink, amelyet rajtunk kívül senki sem alkalmazott. Ilyen az Andrásfalvy Bertalan által leírt Árpád-kori foggazdálkodás, amelynek a nyomait, 500 000 kilométer csatornarendszert, Takács Károly régész és munkatársai tártak fel, illetve figyeltek meg. Hasonló méretű természetátalakítás a középkorban sehol sem történt Európában. Egy kerékpártúrán, a Lapincs-parton, míg az áradó folyót néztem, fedeztem fel ennek valószínűleg inkább távoli emlékét, mintsem nyomát. A Lapincs mindenesetre már Anonymusnál szerepel, ezt úszták át *lappangva* a honfoglaló magyar hadak elől menekülő rómaiak (valójában frankok). A megállíthatatlanul hömpölygő víztömeg kőgátakon bukott át, ám a gát előtti kis oldalszatórnában, ahol álltam, meglepő módon felfelé, a magasabban fekvő részek felé indult. Magyarán: fordítva folyt. Hasonlóképpen működött a foggazdálkodás csatornarendszere. Az áradó vizet eleink képesek voltak a partot övező (hegy)hátakra irányítani, szétvezetni a fölösleges mennyiséget, mégpedig csatornák és áteresztő zsilipek segítségével. Takács Károly régész megtalálta a fatörzsekből készített áteresztő zsilipeket, bár az elmés szerkezetek működése ez idáig megfejtetlen. A foggazdálkodás megakadályozta az árvizeket, a belvizek keletkezését, valamint termékkennyé tette a talajt. A vízfölösleget az árhullám levonulása után visszavezette a folyóba. A nemrég készült árapasztó vápa hasonló elven működik, óriási kanyart ír le a Lapincstól a Rábáig terjedő árterével.

A mohácsi vész idején élt Oláh Miklós arról számolt be, a magyarok csak a hegyvidéken trágyáznak, azaz olyan helyeken – teszem hozzá –, ahol a foggazdálkodás nyilván nem alkalmazható. Pécsről szólva megjegyzi, hogy a hegyoldalban feltörő források vizét „csatornákon bevezetve üdül fel ez a termékeny földű és jó borban bővelkedő város”. Dzsajhánira rímelve mondja: az ország földje zsíros, nedves. Dzsajháni azonban az Etelközi magyarokról beszélt, így még inkább elgondolkodtató az adat. Hasonlóképpen töprengésre készíti az embert félnomád, az állatokat ridegtartásra fogó eleinkkel kapcsolatban a Gellért legenda, miszerint Ajtonynak szelídítetlen, továbbá istállóban tartott lovai egyaránt vannak. (Jelenits István fordításában: számtalan betöretlen lova volt azon túl is, amelyeket a csikósok házuk táján felügyelet alatt tartottak.) Oláh Miklós szerint a gyümölcsfajták bősége határtalan, akárcsak a legelők kövérsége, amelyeken sok ezer lovat, marhát, juhot, kecskét és más efféle állatot tartanak el. A tököt és a dinnyét úgy vetik – állítja –, mint a gabonát. A bor, a víz és a gyümölcsök hűtésére a forróság napjaiban ott, ahol nincsenek hűs borospincék, jeget használnak a mieink, ezt téltől fogva vermekben tárolják. A beszámoló alapján elképzelhető, hogy 1526 táján jobban élhetett a magyar paraszt, mint 1956 körül. Mindenesetre a két nagy középkori parasztfelkelés egyike sem éhséglázadás volt.

A folyók halbősége szintén szemet szúrt az idegeneknek, amelyet ugyancsak a fok, ma úgy mondanánk vízgazdálkodásnak köszönhetünk. A foggazdálkodás középkori hungaricum. Amennyiben a szerzetesrendek találmánya lett volna, úgy egész Európában el-

terjed, ám eddig kizárólag magyar nyelvterületen találták meg a nyomait. A Kárpát-medencében a rendkívül magas színvonalú mezőgazdasági kultúrát a honfoglalók honosították meg. Egy 890-es oklevél Savaria, a későbbi Szombathely környékén szőlőkről, szántókról, kaszálókról, legelőkről, pásztornépekről (nyilván avarokról) beszél ugyan, de tudjuk, Savariából evakuált a lakosság. Magukkal vitték, vissza Itáliába értékeiket, civilizációjukat, isteneiket, szentjeiket, köztük Savaria vértanú püspökének, Szent Quirinusnak (Kerénynek) a földi maradványait. Talán itt-ott megmaradt a népvándorlás, illetve az avar uralom idejéből valami, de a honfoglalást követően a magyarság munkája változtatja kultúrtájjá a Kárpát-medencét. Az átutazók, a hazánkba érkező idegenek ennek csak végeredményét látták, a korabeli csúcstechnológiát nem. (A porított húsról, a középkori húskonzervről ellenben beszámoltak.) Számos tudósító, a névtelen dominikánustól kezdve másokig, nem véletlenül mondja: halakban, gabonában, állatállományban, egyebekben Magyarország gazdagabb *szomszédjainál*. Tehát nem éghajlati, földtani vagy másféle adottságokról van szó, hanem a technológiáról, röviden: tudásról. A jobbágy pedig a közhiellel ellentétben számos területen – halászat, erdőhasználat – több joggal bírt nyugati sorstársainál. A németalföldre került Oláh Miklósnak gyakran szemet szúrnak a különbségek. A familiaritás – nyilván nem a klasszikus formában, de – némileg érvényesült a jobbágy között is. A Nádasdyak kiházasították szolgálóikat, tehetséges gyerekek iskoláztatását támogatták, Batthyány-Strattmann László meg ingyen gyógyította szegény betegeit, köztük még feleségem rokonait.

A FÖLD

A föld őrzi hajdanvolt istenek lábnyomát, maiak lakhelyét, a hely szellemének tárgyi emlékeit, amelyet időnként itt-ott kifordít az eke a talajból. Őrzi születésünk helyét, az ősök sírját. Sokan végrendelkeznek róla máig, hogy szülőföldjükön temessék el őket, ki tudja milyen mítoszokon, vallásokon, szavakon túli ösztönös indíttatásból. Talán öntudatlanul Ady föl-föl dobott kővének gravitációs terébe kerülnek ilyenkor. Mikor a gotthárdi apátság mellett elhajtunk, eszembe jut az egykori kegyúrnő, Széchy Margit végrendelete, aki a régi, III. Béla alapította monostorba temetkezett, abban bízva, hogy az övéivel újra találkozhat majd az égi partokon. Testét adják vissza a föld ölének – szól testamentuma –, amelyből megformáltatott. Jeles kertjeiről többen megemlékeznek, ahol már 1570-ben érik a vörös törökbor, más néven tatárkabors, mai nevén paprika. Németújvár és Körmend ura, Batthyány Boldizsár Clusiustól kap hét évre rá paprikamagot, noha a kor levelezésében a paprika szó soha nem fordul elő.

Tudjuk, a túlvilági útra indulókat eleink lovukkal, fegyvereikkel, étellel, itallal ellátva indították el. Kalandozó eleink a szálláshelytől távol, Európában bármely sarkában meghaltakat itthon adták vissza a földnek. Többnyire szimbolikusan, néha az elhunyt fejét, máskor hajtincsét szertartásosan eltemetve. A nomádok ugyan vándoroltak, ám az ősök nyughelyének – szellemeinek – elhagyása komoly megrázkódtatás lehetett számukra. A föld őríz mindent, ami ideköt bennünk. Hazánk, miként a kultúra, otthon a végét nem leelő időben és a végtelen térben.

A föld az őselemek egyike, mióta az ember gondolkodni kezdett a világ dolgai felől. Az élet – az archaikus elképzelések szerint – ég és föld misztikus nászából született. En-

nek alapja, a *termőföld*, szinte minden nép mitológiájában nőnemű. A magyarság földdel kapcsolatos, kereszténység előtti mítoszait nem ismerjük ugyan, de az anyaföld, a mag kifejezések, valamint a Boldogasszonnyal kapcsolatos mágikus szokások sokat sejtetnek. Az ősmagyaroknál a föld bizonyosan nő volt, az ég ura (Atyaisten, Tengri) pedig férfi. A vetés, magvetés nálunk, mint sokaknál, megtermékenyítési aktus. Határozottan erre utal a mag szó, ami a mezőgazdasági tevékenység mellett az ember szaporodásával szintén szoros kapcsolatban áll. (A meddő férfi magtalan, az anya méhében megfogant új élet a magzat.) A jelképes, varázserejű megtermékenyítés valószínűleg közös emberi örökség. Jung jegyzi meg, hogy fiatalkorában Svájcban helyenként még élt az a szokás a parasztság körében, hogy a gazda feleségével együtt kiment tavasszal a bevetett földre szeretkezni, a jó termést elősegítendő. Lehetetlen megmondani, milyen távoli időket idéz a különös nász. Magyarország területén a neolit korából kerültek elő érdekes „Vénuszok” több település határából, amelyek hasonló célt szolgáltak. Ezeket a *női* szobrocskákat mágikus céllal szándékosan kettétörték, majd egy-egy figura összeillő részét egymástól nagy távolságra helyezték el. A nyomok az új kőkor valamelyik ősi, feldarabolt-feltámadó istenségének kultusza felé mutatnak. A fragmentumok kultikus feladata egyértelműnek tűnik, amolyan szakrális műtrágyaként alkalmazhatták. Később jóval pragmatikusabb, habár napjainkra környezetszennyező irányt vett a fejlődés az agráriumban.

Földszerző mondánkból ismeretes, honfoglalóink, jelesül Árpád pompásan felszerszámozott fehér lovat küldött ajándékba Szvatopluknak. A ló, a nyereg, a zabla adása ázsiai szerződési formula megpecsételése volt, mondhatni a jogi ügyletet lezáró apró betűs rész. Cserébe füvet, vizet, végezetül „fekete homokos” földet kért a fejedelem népe számára. Szvatopluknak eleinte tetszett az ajánlat, ám miután ráébredt, hogy nem kora középkori vendégmunkásokkal, hanem Attila örökségét visszafoglaló eleinkkel van dolga, elállt a számára előnytelennek tűnő adásvételről. (Pechjére később fogta fel az említett szerződés záradékát.) Ez nem változtatott a lényegen, a honfoglalás folyamatán: „Árpád és a hét vezér benyomult Pannóniába, nem mint jövevény, hanem mint a föld örökös jogú birtokosa.” Szvatopluk erre szerződést bontott, noha ennek már alig volt jelentősége. Árpád követe előzékenyen elmagyarázta neki a helyzetet, bár akkoriban még nem volt jurátus nemzet a magyar. A derék morva fejedelem mégsem érezte méltányosnak a mieink követelését. A magyarok viszont igényt tartottak jussukra, azaz – saját felfogásuk szerint – a nemzetközi jog talaján álltak. A jog azonban, erre tanít bennünk az élet tanítómestere, erő nélkül, mit sem ér. (Így van ez a pozsonyi győzelemtől a Bős–Nagy-maros-i vereségig.) Végül Árpád követe ekként foglalta össze, a máig érvényes igazságot: „Akié a föld, a fű, a víz, azé minden.”

Az Őrségben, ahová tartunk, osztrák gazdák éppen most akarják megkaparintani azt a magyar földet, amelyen az itteniek – az Árpádok óta a gyeplő őrzői – élnek. Kard helyett euróval, uniós joggal, hazai ügyvédi irodák segédletével. Számos őrségi család neve máig megegyezik a IV. László korában említett örök vagy az ősi szerek nevével. Nem sorolom el őket, inkább hátradőlök az ülésen, hiszen tudom, mi következik. Nincs olyan év, hogy ne jönnék el az Őrségbe, ahol előbb mindig látomássá, azután szavakká válik vidék. Életerős fenyők, fanyar illatú óriások az útszélén, mellettük szürke törzszű bükk, éger, érdes derekú tölgy. Az avar fölött, akár a kezdet és a vég, önmagukba gömbölyödő bokrok. Vibráló lombok a kezdődő napsütésben. Vörös és okker villózik a rozsdabarnán haldokló levélképrázatban. Itt felmerül bennem néhány hasonlat, párhuzam a ma-

gyarság sorsára vonatkozóan, de elnyomom őket. Szótlanul nézem, ahogy átragyog a sárga, a maradék zöld áttetsző tüneményén a fény. Megszegetlen nyugalom. Némáság, ősi rend lent és fent. A sztratoszférán túlnövő csendben hallgat Isten is, belefeledkezve a pillanat tökéletességébe, önnön misztériumába.

Az Őrség.

Azután megtörik a mágikus hatás.

Na, igen, talán mégis jobb lett volna, ha nem keresem ki az interneten az útba eső falvak néhány adatát. Akkor talán önfelédten élvezném a szélvédőn túl elsuhanó erdők, apró templomok, haranglábak, kaszálók, rembrandti fények összhatását. Az Őrségről legtöbben, ha itt jártak, a lelkesedés szaván szólnak, mégpedig joggal: rabul ejti varázsa a látogatót. Az őrségi ember azonban, aki évszázadok óta küzd szívósan a megélhetésért, bármilyen változás jöhet, valamiképpen mindig a kisemmizettek közé kerül. Az újonnan épült szállodákat nem ők nyitották, a vadászatból sem húznak különösebb hasznot, földjeik – ki tudja mekkora része – pedig zsebszerződésekkal az osztrák parasztok kezébe került. Miként mondtam: erőteljes magyar ügyvédi segédlettel, az igazságosság, a korszerű hazafiság, továbbá a makulátlan szakmai etika jegyében.

A baj azonban messzebbről jött, ahogy a világhálóról letöltött, közömbös számok jelzik. A falvak lakossága, amelyeken keresztül jöttünk, a következőképpen alakult a több mint másfélszáz év alatt. Őriszentpéteren 1828-ban 81 fő, 1910-ban 538 fő, 2009-ben 1198 fő lakott. Utóbbi növekedés talán a szerek ide-oda csatolásából, beköltözésből, nem természetes szaporulatból ered. Bajánsenyén 1910-ben 1157, 1949-ben 1140, 2009-ben 448 főt találunk. Magyarorszábatfán 1910-ben 396, 2009-ben 277 főt. Veleméren 1828-ban 68 adófizető jobbágy él, 4 kovács, valamint egy molnár, 1910-ben 438, 2009-ben 87 fő. Végül Magyarföldön 1828-ban 113, 1910-ben 56, 2009-ben 27 lelket találunk. A folyamat mögött a szocialista iparosítás, a magyar falu iránti közöny, még inkább a magyar paraszttal szembeni elvtársi gyanakvás, illetve ellenszenv húzódik. Ma azonban megfordítható volna a tendencia, ha maguk az őrségiek hajlandók lennének tenni önmagukért. A fazekasok például, ki tudja miféle daczból, évekig nem jelentek meg a Péter-Pál napi vásárokon. A környéken, ha megálltam egy-egy házi sajtkészítőnél, iparművésznél, táncházat, hagyományt élesztő közösségnél, szinte mindig kiderült, hogy betelepülők, gyakran nagyvárosi, megcsömörlött értelmiségiek. Esetleg mindenre elszánt jurtalakók, akik kivonultak a XXI. századi civilizáció online, konyhakész, művi világából a valóságba, ami könnyen lehet, felőrli őket, bár egyelőre tartják magukat. Valószínűleg Baudrillard véleményét osztják, miszerint végigjártuk a tárgyak, jelek, üzenetek, ideológiák, gyönyörök termelésének és virtuális túltermelésének minden ösvényét. Felszabadítottunk mindent, minden játszmat lejátszottunk. Itt állunk a nagy kérdés előtt: mit tegyünk az orgia után? Gondolom, erre már Voltaire felelt, mikor azt mondta: műveljük meg kertjeinket. Ez persze az értelmiségi válasz, nem a paraszté.

A SZOFTVER MEG A PARASZT

Föld és paraszt: egyiknek sincs értelme a másik nélkül. Az idők kezdete óta úgy vonzák egymást, akár a mágnesek ellentétes pólusai. Létezésük Észak és Dél, Kelet és Nyugat viszonyához hasonlít. Egyiknek sincs értelme a másik nélkül. Ezzel azt akarom mon-

dani, hogy nem szabad választás eredménye ez a szükségszerű kapcsolat. Inkább az emberen túlmutató törvények ösztönös felismerése, majd követése, végül azok megértése. Ősi, máig ható vonzerő ez, bár lényegét meglehetősen nehéz feltárni. A gondolkodónak sem utolsó C. G. Jung a lélek archetípusait chtonikusnak, a psziché földből eredt részének tartja, amely az embert szükségszerűen a természethez köti. (Ezekben az ősképekben lép fel – szerinte – legvilágosabban az a hatás, amely a föld és törvényei gyakorolnak a lélekre.) A történet azonban, mint mindig, meglehetősen messziről indul.

A paraszthoz közelítve kezdjük talán rövid nyelvészeti tájékozódással. A paraszt a Magyar Értelmező Kéziszótár szerint főnév. Jelentése földet művelő, mezőgazdasági munkát végző személy. További jelentéseivel azonban már közeledünk a közbeszédhez, miszerint a paraszt nem nemes, illetve faragatlan modorú ember. Az etimológiai szótárban a következőket találjuk róla: földműves; gyalog a sakkjátékban. Melléknévként: faragatlan, modortalan személy. Származékai: paraszti, parasztos, parasztság. Szláv eredetű szó: szerb–horvát, szlovén prost, szlovák prosty (egyszerű, közönséges, nyers, durva). A paraszt a magyarban sokáig melléknév volt az eredetinek megfelelő jelentéskörben; mai főnévi jelentése kissé később, a mi nyelvünkben alakult ki. A paraszt a szó eleji mássalhangzó-torlódás ejtéskönnyítő hanggal való feloldása és nyíltabbá válás útján jött létre: prost, poroszt, paraszt.

A Czuczor–Fogarasi-féle szótár szerint a paraszt szó az ember kifejezés hozzátoldásával finomítható: PARASZTEMBÉR (paraszt-embër). Valamivel gyöngédebb, kíméletesebb kifejezés, mint az egyszerű paraszt, mely a műveletlenség, durvaság eszméjét is felkölti elménkben. Dunán túl több vármegyében pógár v. pógárember. Régi nyomott állapotukra vonatkozva szegény embereknek is nevezik magukat. „Nincs boldogtalanabb a paraszt embernél, ki nyomorúsága nagyobb a tengernél (Régi panaszdal).”

Mikor hozzáragasztjuk egy-egy kifejezéshez az „embert”, akkor többnyire azt ismerjük be, hogy eddig azért nem nagyon tekintettük annak. Ilyen a cigányember, a romaember félresikerült tautológiája (mivel a roma eleve embert jelent). A paraszt kifejezés nem mindennütt hangzik pejoratívan. Ausztriában – meg nem mondom hány éve –, mikor a gazdák az Unió ellen tüntettek, az osztrák fölművelési miniszter állt az élükre. A következő szavakkal kezdve beszédét: Wir, Bauern. Mi, parasztok. A számítógép fordítóprogramja ugyan – nyilván a politikai korrektség jegyében – „mi, gazdáknak” fordítja a szöveget, ám a Bauer parasztot jelent, a magyarban felvett negatív tartalmak nélkül. (A gazda németül: Ackerwirt.) Mindenesetre ha Magyarországon hasonlóképpen (Mi, parasztok!) megszólítással fordulna a tiltakozókhoz egy szakpolitikus, az érintettek zöme valószínűleg rossz néven venné, miközben liberális uraimékhoz rohammentőket kellene hívni, mert fuldokolnának a röhögéstől. Talán még az LMP rendkívül felkészült mezőgazdasági szakértői, tette kész menyecskéi kezében is megállna a szerszám néhány pillanatra, a szakszerű szénalapátolás közben. (Vö. tv híradó felvétele: megkérdezik a napi, ezúttal agrárprotest számát előadó LMP valamelyik dafkáját, mit tud egyáltalán a mezőgazdaságról, mire azt válaszolja, volt ő már falun kérem szépen, mégpedig szénát lapátolni.)

A paraszt, a falusi a magyar köznyelvben homályosan ugyan, de hátrányos helyzetűt jelent. Jó esetben megmosolyogni való szerencsétlent, rossz esetben tahót, bugrist és így tovább. Lassan évszázada, hogy kommersz filmekben, kabaréjelenetekben a magyar paraszt szabad prédává lett. Pofozógéppé, lábtörlővé, akibe bárki büntetlenül beletörölhet a csizmáját.

A legégetőbb probléma viszont az, hogy a földszeretet az új nemzedékben kiveszőfélben van. Nem óhajt paraszttá válni. Földművessé sem. Nem pusztán a paraszti munkáról, sokkal inkább annak társadalmi megítéléséről, az abból fakadó önképről van szó. A kisgyerek még áhítattal nézi a hatalmas John Deere traktort, szereti a háziállatokat – már ha vannak –, mire viszont kamasz lesz, már azt mondja sértésként: hülye traktoros, akkora paraszt vagy... Évtizedekkel ezelőtt hallottam, miként heccelik egymást az őrségi iskolás gyerekek a buszon. Úgy tűnt, értékskálájukon a falusi parasztnál lejjebb szerepelt a tanyasi. Nem tudom, melyik szerre valók lehetnek „őriben”, ahogy ők neveztek Óriszentpétert (több szer van), de miután egyikük kifogyott a sértésekből, a következővel állt elő: hát te meg hol laksz, tanyaszeren!

Németh László még úgy gondolta, a napfény és kapa korában felvirágoztatható a magyar mezőgazdaság, megvalósítható a Kert-Magyarország. Mára másként áll a dolog, valójában másként állt már az Árpádok idején. Középkori oklevelekből tudjuk, két-, négy-, hat- és nyolcökörös ekével egyaránt szántott a jobbágy, ami döntően befolyásolta a terméshozamot. A kezdetek óta a fejlődés – előbb a létfenntartás, majd a föld kiszigerelése – meghatározta a paraszt és a föld viszonyát. Egy ponton túl azonban – mikor a kereskedelem drasztikusan belép a képbe a minél nagyobb haszon érdekében – megkérdőjeleződik ennek a fejlődésnek az értelme. Programozó-matematikusként barátom olyan *német* cégnek dolgozik, amelyik optimális, minden létező emberi és technikai tényezőt figyelembe vevő programokat készít mezőgazdasági gépekhez. Mindössze két példát említek. Olyan érintőképernyőt terveztek a gépekre, amelyet a gazda kesztyűben képes használni. Ha hozzá kötnek a traktorhoz, teszem azt, egy vontatót, ekét, vetőgépet, permetezőt, akkor a kapcsolódás után annak szoftverje is csatlakozik a vezérlő számítógéphez, megjeleníti az összes szükséges adatot a talajminőségtől a permetezendő földtábla méretéig, hogy a kanyarokban ne az összes, hanem csak a szükséges számú fúvóka működjön, tehát kizárólag a termőföldet permetezzék.

A NEMZETI AGYHALÁL – VAGY SPIRITUÁLIS TŐKEFELHALMOZÁS

Az osztrák gazdákkal csaknem úgy jártunk, mint 1541-ben a budai várba nézelődökként betérférgő janicsárokkal. Mire észbe kaptunk, már oda volt Buda. Ha a föld elvész, minden elveszett. Mi nem kereskedőnép vagyunk, amelyik ott állítja fel standját, ahol nagyobb a haszon, majd odébb áll, ha az ület nem hoz elég jövedelmet. Nem a kapa a jövő útja, de a kapálás kevésbé veszélyes az agyra, mint mondjuk a tévénézés. A folyamatos tv nézés az agykutatók szerint az elbutulás biztos útja. A tömegmédiát, ha tetszik, ha nem, virtuális „drog”. A XXI. század elején a népek gyarmatosításakor nem a hagyományos módszerekkel élnek a szupernacionalista nemzetek. A legerősebb fegyver a pénz, de a kolonizáció mindig együtt járt bizonyos kulturális, az adott ország kollektív tudatának észrevehető megszállásával, amelynek előkészítője a folyamatos médiabombázás. Ennek célja a tradicionális értékek felszámolása. Idesorolom a keresztény hitet, a nemzeti érzést, a hagyományos családmodellt, ragaszkodást a szülőföldhöz, továbbá a konzervatív politikai nézetek többségét, élükön az értékelvűséggel. Ezek megszüntetése az első lépés. Cserébe valamilyen utópisztikus, globális közösségi teóriát ajánlanak a nemzeteknek. Majd fölöslegesnek nyilvánítanak a létezéshez elengedhetetlenül szükséges

alapvető dolgokat a nemzeti bank aranykészletétől, a nemzeti fölvagyonton át a nemzeti oktatási stratégiáig, a nemzeti önazonosságig. A tudat megszállása olcsóbb a katonai akcióknál, eredményességéről nem is szólva. Ehhez elegendő szembeállítani – jó pénzért, presztízsért, ki mire ácsingózik – az értelmiség közvélemény-formáló részét saját népével, illetve felvásárolni a döntéshozó helyzetben kerülő politikusokat. Becsületrenddel jutalmazni, ha kótyavetyére viszi országa javait. Földet, fűvet, vizet. A Szvatopluk-projekt. Támogatni kell őket nemzetközi díjakkal, fesztiválszereplésekkel, munkáik elismerésével, hogy a gyarmaton kongruens személyiségekként befolyásolhassák a közvéleményt. A napjainkban folyó neokolonizáció a tudatot célozta meg, mert minden egyéb cél elérése a kollektív psziché manipulálásából következik. Erre szolgált a gyarmatosítás klasszikus korszakában a vallás, továbbá a kulturális felsőbbrendűség hirdetése. Ekkor a papság a konkviztádorokkal együtt szállt partra. A mai modern hittérítők a demokrácia zászlaja alatt érkeznek. A vallás exportja viszont mára csak a keresztény országokba lehetséges, ahol a Nyugatra jellemző szakrális bénultságot sokan toleranciaként ünneplik. Az eredmény közismert.

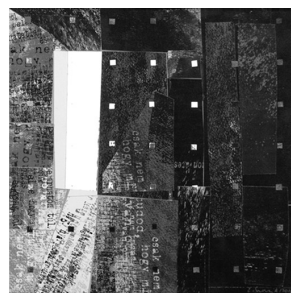
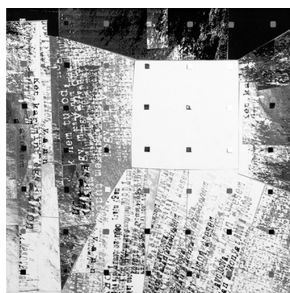
Az Őrségben kirajzolódik – mert valamelyest megmaradt – az ősi rend, a hajdani paraszttársadalom mintázata. Itt minden a helyén állt a maga tenyeres-talpas módján, miközben részévé vált a szakrális berendezkedésnek, amelyikben szent ideje volt születésnek, keresztelőnek, esküvőnek, halálnak, halottsiratásnak, tornak, gyertyagyújtásnak, májusfaállításnak. Jézus eljövételének, megfeszítettetésének és feltámadásának. A hétköznapok valósága persze mára más. Nemcsak itt, mindenütt eltűnik a létalap. A mi falunkban például ló, tehén már régóta nincs. A tejszarnokból kocsma lett. A disznók száma folyamatosan csökken. Tojást sokan – velünk együtt – másoktól vagy a bevásárlóközpontokból veszik. A katolikus templom még áll, noha a miserend – a paphiány miatt – elcsúszott. (Mikor lesz az éjféλι mise? Tizenegykor.) Regiomontanus *Csízóíjában* még a lét a csillagokhoz, a mi életünk a parabolaantennákhoz igazítva jár. A protestáns imaház iskolástól az enyészeté lett. Ha az egészségügyi, kulturális, gazdasági, vallási életet számbavenném, körülbelül annyi nincs-csel végződő tómondatot írhatnék le, amennyit Magyarország többi falváról. Azt hiszem, nagyjából átlagos a helyzet. Átlagosan kétségbeejtő, mégpedig azért, mert így is jó. Az Őrség ellenben még sok mindent őriz a paszitatól a táj leírhatatlan nyugalmaig, Velemér freskóitól a kerített házakig.

Magyarszombatfa előtt, a dombtetőn – látom, újjazdagék építkeztek – mintha valami gerendavár emelkedne. Közelebről kiderül: templom. A napállást nézve keletelt lehet. Bent a rusztikus hangulathoz jól illő Somogyi Győző kép: Jézus születése. Mária és József magyar viseletben, a pásztorok gubában, mellettük racka juhok, szürke marha. A szentélyben egyszerű fafeszület. Mindenből mértékkel, éppen amennyi kell. Sajátos atmoszférája van a belső térnek, itt kellene felolvasni a Parasztbibliát és az Erdélyi Zsuzsanna gyűjtötte archaikus imádságokat. Szent helyeken előbb-utóbb különféle szakrális ötleteim támadnak, most azonban a hely szelleme egyszerre két irányba lebben. A szentség és a föld, a legmagasabb és a leghétköznapibb felé. Úgy tűnik, a kettő legbelül azonos. A régiek – lányom dédanyjától még hallhattuk – azt mondták a búzavetésre, hogy a gazda életet vet. Van valami egészen mély, logikailag kitapinthatatlan kapcsolat a „keresztet vet” és az „életet vet” között. A két mozdulat, a nyelvjátéknak köszönhetően egyrészt létezésünk alaprétege, másrészt a metafizika felé visz. A két vető mozdulat nem azonos, ami arra utal, hogy – stílszerűen – mélyenszántó értelme van.

Szinte elsorolhatatlan, hányféle összefüggésben használjuk a szót: lángot vet, tört vet, cselet vet, vályogot vet, pillantást vet, hullámot vet, gátat vet, árnyéket vet, számot vet, kockát vet, véget vet és így tovább. A közmondás úgy tartja: ki szűken vet, szűken arat. Még szebb ennek égi vetülete a huszita a Bibliából: a mennyeknek országa hasonlítatik a mustármaghoz, kit vevén, az ember vet az ő szántásába. A keresztet egyébiránt a kezdetekkor nem vetették, hanem a homlokukra rajzolták. Valószínűleg akkor mélyül el, válik szakrálissá az ember és a föld közötti a kapcsolat, amikor a gyűjtögetést, a vadászatot mint elsődleges létfenntartó tevékenységet felváltja a mezőgazdasági termelés. Soha nem értettem meg, miért nem öntudatosabb a paraszt, bárhol éljen is, hiszen ő az élet fenntartója.

Már otthon nézem meg, a világhálón, kik építették a magyarföldi templomot. Fővárosiak kezdeményezték, színészek, építészek, akikhez helyi vállalkozók csatlakoztak. Na, ez az! – gondoltam magamban. Népi-urbánus egyesülés Magyarföldön. Szerencsétlenségemre azonban beleolvastam néhány tudósításba, amelyekből kiderül, ismeretlen helybeliek nyomasztóan ócska színvonalon – természetesen arctalanul – támadták az ötletgazda Rátóti Zoltánt. A színész polgármesterként templomot épített, pajtaszínházat csinált, rendezvényeket hozott a tenyérnyi faluba. Egyetlen vétke az arctalan acsarkodókkal szemben, hogy nem helybeli. Gyüttment. Hiába ismert színész, látható a médiumokban, olyan, aki előtt rendszerint hasra szoktak esni, mégsem nyerte el maradéktalanul mindenki tetszését. Gondolom erre legföljebb dr. House számíthatott volna. Tőle azt sem vették volna zokon, ha eladja az amerikaiaknak az egész Őrséget.

A templomtól nem messze hét nemzetiszín zászló csattog, ha nem csalódom a hét magyar törzsre utalva. Lejjebb pedig egy csemetés: a Tündér liget. Már az elnevezés elbűvölő. A kis fácskák Kovács Gyula szenvedélyes munkájának eredményei. Az ősi magyar, már kihalófélben levő fajtákat ő ajándékozta a községnek. Mellettük a gyerekek nevei, akik ültették és gondozzák őket. Egyiküket – Lizán Zalánét – lefényképezzük. A Tündér liget emlékét visszük haza magunkkal. ◀

Napfogyatkozás (kolázs; 2010)

MÓRO CZ ZSOLT (1956) Kőszegen élő író.